

О. В. Батюк
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету
імені Лесі Українки (м. Луцьк)

УДК 343.8 (477)

ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ

У науковій статті автор проводить комплексний аналіз поглядів вчених криміналістів щодо дослідження криміналістичної профілактики злочинів. На цій основі автор сформулював власні бачення щодо подальшого дослідження та використання у практичній діяльності окремих аспектів криміналістичної профілактики злочинів.

В научной статье автор проводит комплексный анализ взглядов ученых криминалистов относительно исследования криминалистической профилактики преступлений. На этой основе автор сформулировал собственные видения относительно последующего исследования и использования в практической деятельности отдельных аспектов криминалистической профилактики преступлений.

In the article realizable analysis of accordance of domestic practice of implementation of criminal punishments to the requirements of international legal acts on questions of prevention of tortures and other cruel, superhuman or such, which humiliate dignity, types of conduct and punishment with convict

Ведення ефективної боротьби із злочинністю в державі на будь-якому етапі її розвитку було й залишається одним із основних завдань, яке можна досягнути шляхом реального використання на практиці профілактичних заходів. Саме досягненню мети забезпечення активної наступальної протидії злочинності та досягнення уповільнення темпів її зростання на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування зусиль держави й громадськості, удосконалення законодавства, організації, засобів сприятимуть заходи, спрямовані на створення атмосфери суспільної нетерпимості злочинності; ослаблення дії криміногенних факторів; припинення зрощування кримінальних структур з органами державної влади тощо. Отже, без успішного вирішення кола питань, що стосуються профілактики злочинності, не можна вирішити завдання побудови правової держави, сформувані правову та моральну культуру владних інститутів і громадян, оптимально впливати на багатоплановий процес формування всебічно та гармонійно розвинутої особистості.

У криміналістичній літературі окремі аспекти даної криміналістичної профілактики висвітлювалися у роботах Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, В. Ф. Зудіна, Г. Г. Зуйкова, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, Г. А. Матусовського, Г. М. Міньковського, І. Я. Фрідмана, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та ін.

Наукові праці зазначених вище авторів мають суттєве науково-теоретичне й практичне значення. Поряд з цим, їхні роботи торкаються лише окремих аспектів проблеми, і не містять узагальнюючого наукового аналізу поняття криміналістичної профілактики злочинів, зокрема, у структурі методики розслідування злочинів.

Метою дослідження виступає проведення комплексної систематизації, вивчення та аналізу наукової, навчальної та періодичної літератури в якій висвітлюються поглядів науковців криміналісти щодо визначення поняття криміналістична профілактика.

© Батюк О. В., 2009.

Проводячи аналіз теоретичних положень криміналістики, варто зазначити, що у свій час відомий криміналіст В. Я. Колдин, стверджував, для того, щоб правильно визначити предмет криміналістики, необхідно в складі діяльності з розкриття, розслідування та профілактики злочинів виділити той аспект, вивчення якого може бути забезпечено саме засобами криміналістики [1, с. 8]. Аналіз сучасного стану розвитку науки дозволяє вважати, що таким аспектом є інформаційно-пізнавальна структура визначеної діяльності.

Поряд з цим, незалежно від визначення предмета криміналістики, більшість вчених-криміналістів згадують про необхідність розробки в криміналістиці питань профілактики злочинів. У науковій та навчальній літературі, на жаль, немає єдності в тому, яке місце проблема профілактики повинна зайняти в системі криміналістики. На наш погляд, логічно ставив питання Р. С. Белкін про необхідність виділити всю проблему профілактики злочинів у межах задач, які стоять перед криміналістикою, в окремий розділ криміналістики — криміналістичну профілактику, який буде складовою частиною науки поряд з технікою, тактикою та методикою розслідування злочинів [2, с. 86]. Виходячи з цього, варто зазначити, що проблема профілактики злочинів криміналістичними засобами не нова. На необхідність її розробки в свій час вказували багато науковців.

Саме у фундаментальній праці “Керівництво для судових слідчих як система криміналістики” професор Г. Гросс підкреслював важливість встановлення в процесі попереднього слідства обставин (причин і умов), які сприяли вчиненню кожного злочину.

Правильно розуміли профілактичну направленість криміналістики в частині досягнення правового принципу невідворотності покарання і вітчизняні дослідники — сучасники Г. Гросса. Так, П. І. Люблінський вважав, що службова задача криміналістики полягає у тому, щоб державна влада була в стані завжди і усюди залишатися вірною своїм законам і виконувати свій обов’язок — називати “всякого, преступившего ее законы” [3, с. 121].

Згодом І. М. Якимов правильно відмічав, що розробка найбільш раціональних способів попередження і припинення злочину, який вже вчиняється, є одним із завдань криміналістики [4, с. 25]. Варто зазначити що у теорії криміналістики вважається, що саме І. М. Якимов уперше ввів до предмета криміналістичної науки завдання профілактики злочинів.

На необхідність розробки проблем криміналістичної профілактики злочинів у 20-30 рр. ХХ ст. вказували Є. В. Владимиров, Г. О. Зільберквіт, Ю. Д. Каценельсон [5, с. 10], пізніше у кінці 40-х рр. — Г. О. Олександров [6, с. 7–8], П. І. Тарасов-Родіонов [7, с. 85–87] та ін.

У 1953 р. С. П. Митричев визначає радянську криміналістику як науку про розслідування злочинів з метою розкриття злочину та його попередження [8, с. 5].

Необхідно відмітити, що активізація дослідження проблеми профілактики злочинів у криміналістиці припадає на 60-ті роки ХХ століття.

Саме О. М. Васильєв звернув увагу на певні труднощі розробки засобів і методів криміналістичної профілактики злочинів, якими і пояснюється складність формування концептуальних і практичних засобів, він вважав, що питання попередження злочинів та в якому аспекті вони повинні входити до предмету криміналістики є складною та невирішеною проблемою [9, с. 12].

Варто зазначити, що окремі аспекти проблема криміналістичної профілактики злочинів була розглянуті і В. П. Колмаковим. На його думку, криміналістична профілактика складається з загальних та окремих прийомів і методів. Сукупність криміналістичних прийомів і методів, які мають загальний характер і можуть застосовуватися для попередження всіх злочинів, була визначена як загальна методика криміналістичної профілактики, що є самостійною частиною науки поряд з криміналістичною технікою, криміналістичною (слідчою) тактикою й методикою розслідування окремих видів злочинів. Прийоми та методи, що застосовуються для профілактики тільки конкретних видів злочинів, які мають окремий характер, — це окремі методи криміналістичної профілактики [10, с. 106].

Підтримуючи думку В. П. Колмакова, І. Я. Фрідман, у 1964 р. зазначав, що загальні питання криміналістичної профілактики повинні розглядатися окремо від інших, які викладаються в кожній з традиційних частин криміналістики. До числа загальних питань були віднесені: поняття та предмет криміналістичної профілактики, її місце в системі криміналістики, проблема попередження злочинів у науці

криміналістиці та інших науках, форми відображення та впровадження рекомендацій профілактичного характеру тощо [11, с. 14]. Поряд з цим, вже у 1971 році І. Я. Фрідман додав до цього, що перелік окремих криміналістичних теорій не можна визнати повним без включення в нього вчення про криміналістичну профілактику, яка є методологічною базою дослідження та розробки засобів, прийомів і методик попередження злочинів [12, с. 102].

Необхідно зазначити, що питанням криміналістичної профілактики приділена увага і в ряді інших наукових та навчальних праць. Так, А. І. Вінберг загальні положення проблеми профілактики злочинів розглядав у введенні в науку, а спеціальні — відповідно в розділах криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування [13, с. 5-7]. Відмічаючи, що складовою частиною науки криміналістики є розробка питання профілактики злочинів, А. І. Вінберг вказував, що на основі вивчення обстановки і умов, у яких учиняються різноманітні злочини, способів їх вчинення, узагальнення слідчої і судової практики, криміналістика розробляє попереджувальні профілактичні заходи. До їх числа він відносить:

- 1) технічні засоби попередження злочинів;
- 2) технічні та тактичні прийоми виявлення в ході розслідування та судового розгляду умов, які сприяють вчиненню злочинів;
- 3) тактику попередження намірів на вчинення злочинів, припинення злочинів [13, с. 8].

На наш погляд, правильним є твердження, що цілям розкриття та профілактики злочинів слугують також розроблювані криміналістикою різноманітні форми залучення громадськості до боротьби зі злочинами.

Згодом О. М. Васильєв зазначав, що методи з'ясування причин конкретного злочину є складовою частиною методики розслідування окремих видів злочинів. До предмета криміналістики, на його думку, відносяться і такі заходи, як організація охорони майна, правильна система обліку матеріальних цінностей і контролю за їх витрачанням та ін. Відмічаючи, що фактори, що впливають на злочинність, вивчаються кримінологією, в той же час багато аспектів у проблемі попередження злочинів не відносяться ні до кримінології, ні до будь-якої іншої науки кримінально-правового циклу. Але, на жаль, О. М. Васильєв не вказує, чи потрібно включати до предмета криміналістики будь-які загальні питання попередження злочинів [14, с. 28].

Варто відмітити й бачення Г. Г. Зуйкова щодо поділу засобів криміналістичної профілактики на три групи, а саме:

- 1) засоби виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів;
- 2) засоби отримання інформації про можливі злочини або про злочини вчинення яких готуються;
- 3) засоби криміналістичного захисту об'єктів від злочинних посягань і своєчасного припинення злочинів [15, с. 109].

У 1979 р. в Києві була захищена докторська дисертація по кримінології “Теоретичні проблеми профілактики злочинів, яка здійснюється органами попереднього розслідування”. Її автор — Ф. А. Лопушанський спробував у цьому дослідженні розвинути теорію слідчої профілактики, визначити її систему та коло питань, які входять до предмета її теорії, дослідити специфічні закономірності, що обумовили потребу суспільства у вказаній профілактичній діяльності.

Однак перелік проблем, які були висвітлені Ф. А. Лопушанським у даному дослідженні, а також результати його апробації надають нам підстави вважати, що вказане дослідження було надумано віднесене до розряду кримінологічних. Монографія (видана в межах дослідження), а також більше 20 статей автора з цієї проблематики були присвячені кримінально-процесуальним і криміналістичним аспектам розслідування та попередження окремих видів злочинів.

Так, у своїй монографії “Слідча профілактика злочинів”, яка була видана в Києві в 1980 р., Ф. А. Лопушанський безпідставно відніс слідчу профілактику до кримінологічної проблеми. Сьогодні ми говоримо, що це проблема криміналістичної профілактики злочинів.

М. П. Яблоков звернув увагу на те, що криміналістика в сфері попередження злочинів має та вирішує ряд специфічних задач, які, на жаль, не завжди аналізуються в криміналістичній літературі [16, с. 37–38].

У 1986 р. німецький криміналіст Б. Холист дав визначення, згідно з яким криміналістична профілактика злочинів представляє собою систему розроблених

криміналістикою методів, прийомів, способів і засобів, спеціально направлених на попередження злочинів, вчинення яких готується, припинення злочинів, вчинення яких почалося або на запобігання шкідливих наслідків вчинених злочинів [17, с. 39].

Варто зазначити, що у ХХІ ст. окремі аспекти проблеми криміналістичної профілактики злочинів вивчав Г. А. Матусовський. Він визначав криміналістичну профілактику злочинів як діяльність уповноважених суб'єктів і напрям наукових досліджень, який базується на загальних кримінологічних рекомендаціях по встановленню причин і умов, що сприяють конкретним злочинам, вжиттю спеціальних криміналістичних заходів для їх профілактики, запобігання і припинення [18, с. 33].

Необхідно відмітити й погляди В. М. Шевчука, який вдало, на наш погляд, пропонує криміналістичну профілактику злочинів розглядати у двох аспектах: специфічну діяльність уповноважених законом суб'єктів, яка пов'язана з встановленням причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, що здійснюються на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів, криміналістичної тактики, методів розслідування певних злочинів і пов'язана із встановленням причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів [19, с. 175], та як один із наукових напрямів криміналістичної науки, як окрему криміналістичну теорію [20, с. 182], основними напрямками якої можуть бути:

- 1) дослідження закономірностей утворення, виявлення та дослідження слідів-ознак криміногенних обставин, які характерні для тих або інших видів злочинів;
- 2) дослідження та розробка техніко-криміналістичних і тактичних засобів, прийомів і методів виявлення, фіксації та вивчення обставин криміногенного характеру, захисту окремих об'єктів від злочинних посягань;
- 3) розробка та удосконалення методів, прийомів виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів;
- 4) відокремлення в кожному випадку розслідування об'єктів криміналістично-профілактичного вивчення та відповідного впливу;
- 5) виявлення та дослідження особливостей типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, що виникають у процесі розслідування та розробка на їх основі головних напрямів діяльності з попередження злочинів;
- 6) визначення та прогнозування комплексу профілактичних заходів, найбільш ефективних і діючих у кожній з відокремлених ситуацій;
- 7) розробка та дослідження заходів припинення і попередження при підготовці, вчиненні або приховуванні окремих видів злочинів.

Варто зазначити, що у свій час висловлювалися і протилежні думки. Так, у 1978 р. Р. С. Белкін зазначав, що у самій проблемі попередження злочинів жодної криміналістичної специфіки немає [21, с. 20], хоча пізніше, у 1997 р., він змінив свою точку зору, зазначивши, що "Криміналістика виникла та розвивається як наука, що сприяє розкриттю, розслідуванню та попередженню злочинів" [22, с. 36].

Доцільно зазначити й кардинально протилежну точку зору І. Ф. Пантелеєва вважав, що діяльність з попередження злочинів не є предметом криміналістики [23, с. 13].

Отже, питання про формування в криміналістиці вчення про криміналістичну профілактику злочинів залишається дискусійним, хоча абсолютна більшість вчених-криміналістів і практичних співробітників сьогодні визнають, що криміналістика виникла та розвивається як наука, яка сприяє розкриттю, розслідуванню та попередженню злочинів.

Підсумовуючи різні наукові погляди, ми підтримуємо точку зору О. А. Борітько, що більшості криміналістів попередження злочинів належить до предмета криміналістики і є видом криміналістичної діяльності. Криміналістична профілактика, будучи частиною юридичної профілактики, представляє собою цілеспрямовану систему криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру [24, с. 30].

На підставі наведеного, з великим ступенем достовірності можна зробити наступні висновки.

1. Незважаючи на певну розробленість окремих питань криміналістичної профілактики, проблема у цілому та її методологія потребують подальших спеціальних досліджень. Саме тому в подальшому, криміналістичну профілактику варто розглядати в трьох аспектах: як сферу практичної діяльності правоохоронних органів (органів внутрішніх справ і слідчих), науковий напрям (теорію, вчення) у криміналістиці, специфічний об'єкт управлінського впливу.

2. Криміналістична профілактика як сфера практичної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю охоплює ту її частину, яка передбачає виконання ними певних функціональних задач із встановлення обставин, які сприяли вчиненню конкретних злочинів, і застосуванню попереджувальних заходів на основі криміналістичних рекомендацій.

3. Криміналістична профілактика ж як один з наукових напрямів криміналістики покликана розроблювати рекомендації зі встановлення обставин злочину на підставі вивчення практики застосування попереджувальних заходів. Криміналістична профілактика злочинів як специфічна система, інтегрована сукупність елементів і специфічний об'єкт управлінського впливу відповідних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Колдин В. Я. Предмет, методология и система криминалистики / В. Я. Колдин // Криминалистика социалистических стран. — М. : Юрид. лит., 1986. — С. 8–21.
2. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : В 3 т. / Р. С. Белкин. — М. : Акад. МВД СССР, 1978. — Т. 2 : Частные криминалистические теории. — 410 с.
3. Люблинский П. И. Что такое криминалистика / П. И. Люблинский // Журнал министерства юстиции. — 1900. — № 9.
4. Якимов И. Н. Криминалистика: Руководство по уголовной технике и тактике / И. Н. Якимов. — М., 1925.
5. Владимиров Э. В. Уголовная профилактика / Э. В. Владимиров, Г. А. Зильберквит, Ю. Д. Каценельсон. — М. : УРКМ, 1934. — 879 с.
6. Александров Г. Совершенствование методов расследования — в центре внимания советской криминалистики / Г. Александров // Социалистическая законность. — 1948. — № 2. — С. 7–11.
7. Тарасов-Родионов П. И. Настольная книга следователя / П. И. Тарасов-Родионов. — М., 1949.
8. Криминалистика / Под ред. С. П. Митричева, П. И. Тарасова-Родионова. — М., 1953. — Ч. 2. — 184 с.
9. Васильев А. Н. Следственная тактика и ее место в системе криминалистики / А. Н. Васильев // Криминалистика на службе следствия. — М., 1961. — С. 5–47.
10. Колмаков В. П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / В. П. Колмаков // Советское государство и право. — 1961. — № 12. — С. 106–109.
11. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений в советской криминалистике / И. Я. Фридман // Материалы пятой расширенной научной конференции Киевского отделения УНОСМиК. — К., 1964. — С. 14–17.
12. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики / И. Я. Фридман // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1971. — Вып. 8. — С. 102–109.
13. Винберг А. И. Пути развития теории криминалистики / А. И. Винберг // Советское государство и право. — 1971. — № 10. — С. 116–119.
14. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1984. — 139 с.
15. Зуйков Г. Г. Способы сокрытия преступления и уклонения от ответственности / Г. Г. Зуйков // Способы сокрытия следов преступлений и криминалистические методы их установления : Сб. трудов. — М., 1984. — С. 3–11.
16. Яблоков Н. П. Разработка приемов и способов профилактической работы в ходе следствия — одна из важных задач криминалистики / Н. П. Яблоков // Вестник Московского университета. — Сер. П. Право. — 1985. — № 5. — С. 11–16.
17. Холыст Б. Криминалистическая профилактика / Б. Холыст // Криминалистика социалистических стран / [В. Я. Колдин и др.] ; под ред. В. Я. Колдина. — М. : Юрид. лит., 1986. — С. 38–46.
18. Матусовский Г. А. Проблемы развития криминалистической профилактики / Г. А. Матусовский // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25–26 вересня 2003 р. / Ред. кол. : М. І. Панов (голов. ред.), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. — Х. : Гриф, 2003. — С. 38–41.
19. Шевчук В. М. Криміналістична профілактика злочинів та її роль у побудові методики розслідування: дискусійні проблеми / В. М. Шевчук // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 2 (29). — С. 175–180.
20. Шевчук В. М. Вопросы криминалистической профилактики преступлений / В. М. Шевчук // Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики : материалы международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина). — М., 2002. — С. 179–186.
21. Белкин Р. С. О понятии расследования преступлений / Р. С. Белкин. — М., 1978. — 184 с.
22. Белкин Р. С. Курс криминалистики : [учебное пособие для вузов] / Р. С. Белкин. — 3-е изд., дополн. — М. : ЮНИТИ-Дана; Закон и право, 2001. — 837 с.
23. Пантелеев И. Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики / И. Ф. Пантелеев. —

- М., 1980. — 245 с.
24. *Борітько О. А.* Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / О. А. Борітько. — Запоріжжя, 2005. — 191 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 6 від 6 грудня 2008 року)*

Надійшла до редакції 12.01.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

